

Teorie rolí

Konceptuální rámec

pro konstruktivistickou analýzu

zahraniční politiky

VÍT BENEŠ

Role theory:

A conceptual framework for the constructivist foreign policy analysis

Abstract: This paper has two objectives. Firstly, I would like to introduce the conceptual framework for foreign policy analysis: the so-called role theory. In order for us to explain and understand the foreign policies of nation-states, the role theory focuses on the reasoning of national political elites, their understanding of the international system and the perceived role of their own states within this larger system. I will introduce the concepts of the role theory, its epistemological underpinning and the most important analytical applications of it. Secondly, I intend to make a contribution to the discussions about the application of social constructivism (as an IR theory) to foreign policy analysis. Thanks to its metatheoretical assumptions and conceptual outfit, the role theory is an appropriate candidate for bridging the gap between constructivist IR theory and FPA.

Key words: role theory, national role conception, foreign policy analysis, epistemology, ontology, constructivism.

Analýza zahraniční politiky poutá i přes veškeré závažné teoretické argumenty o proměně mezinárodního systému a o vzestupu nestátních aktérů i nadále pozornost badatelů v politických vědách. V souvislosti s koncem studené války dochází podle některých badatelů dokonce k oživení a vzestupu podoboru analýza zahraniční politiky (Hudson – Vore, 1995; pro opačný argument viz White, 1999).¹ Probíhá živá diskuze o obecných otázkách osudu a účelu tohoto podoboru a o jeho teoretických nástrojích (namátkou Kubálková /ed./, 2001; Hudson, 2007; Smith – Hadfield – Dunne, 2008). Empirické analýzy zahraniční politiky jednotlivých států i „nových“ aktérů, jako je Evropská unie (EU), plní regály knihoven a poptávka po tomto typu analýzy – jak se zdá – nepolevuje.

Analýza zahraniční politiky (respektive aplikovaný výzkum v tomto podoboru) je atraktivním tématem i v českém a slovenském akademickém prostředí, jak dokazují práce jednotlivců i celých výzkumných týmů (Drulák – Braun /eds./, 2010; Kořan – Hrabálek /eds./, 2007; Suchý /ed./, 2001; a další samostatné či periodické analýzy zahraniční politiky České republiky, Slovenska a dalších států). Zároveň však škála používaných konceptů zůstává poměrně chudá. Analytické a preskriptivní práce na téma zahraniční politika využívají většinou pojmy *národní zájem* či *národní preference* (Kratochvíl, 2010; Kratochvíl, 2009; Malová et al., 2008 a na ně navazující empirické apli-

kace; viz též toto monotematické číslo). Oba pojmy umožňují realizaci smysluplných empirických analýz. Nicméně s ohledem na pluralitu teoretických přístupů k analýze zahraniční politiky i na množství metodologií, které se badateli nabízí, si s těmito pojmy nevystačíme.

Tato konzultace si klade dva cíle. Tím prvním je představit českému čtenáři doposud opomíjený konceptuální rámec pro analýzu zahraniční politiky – teorii rolí (*role theory*), která pracuje spíše s pojmem *role* (a se souvisejícími koncepty) než s pojmy *zájem* nebo *preference*. Teorie rolí umožňuje vyvozovat závěry o zahraniční politice z analýzy sdílených představ elit o tom, jaká je správná role a účel toho kterého státu jakožto kolektivu v mezinárodní aréně. Zdrojem těchto představ o roli (misi) vlastního státu ve světě může být nejen vnitrostátní kontext (například historický či sociální), ale i vnější očekávání a jiné strukturální faktory. Za druhé, tento text se pokouší přispět do diskuze o využití konstruktivismu v analýze zahraniční politiky. Díky svým metateoretickým východiskům a konceptuální výbavě představuje teorie rolí vhodný nástroj pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky.

Ve svém textu nejdříve nastíním myšlenkový vývoj a východiska teorie rolí. Ve druhé části představím konceptuální rámec teorie rolí, tedy pojmy, které teorie rolí poskytuje pro empirickou analýzu zahraniční politiky. Ve třetí části se zaměřím na metateoretická východiska teorie rolí a zasadím je do probíhajících diskuzí mezi vysvětlením a porozuměním (epistemologie) a aktér versus struktura (ontologie). Pro úplnost a pro ilustraci praktického využití teorie rolí představím ve čtvrté kapitole i nejdůležitější empirické aplikace teorie rolí v analýze zahraniční politiky. V páté kapitole využiji poznatků předchozích kapitol a představím teorii rolí jako vhodný konceptuální základ pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky. Vztahy mezi strukturalisticky orientovanými teoriemi mezinárodních vztahů (včetně konstruktivismu) a analýzou zahraniční politiky byly poznamenány sporem aktér versus struktura. Pokusím se proto ukázat, že teorie rolí může sloužit k přemostění a překonání těchto sporů.

ZROD TEORIE ROLÍ A VÝCHODISKA

Teorie rolí je jedním z analytických a konceptuálních rámců používaných v analýze zahraniční politiky. Přestože se v jejím názvu vyskytuje slovo „teorie“, nejde o teorii, jak ji většinou chápeme.² Jde o analytický a konceptuální rámec, který poskytuje koncepty a pojmy využitelné v analýze zahraniční politiky (například pojem *koncepce národní role*).³ Teorie rolí nenabízí specifické (vysvětlující) hypotézy o vztazích mezi fenomény sociálního světa (*Campbell, 1999*).

Za okamžik zrodu teorie rolí jako specifického analytického a konceptuálního nástroje využitelného v analýze zahraniční politiky je považován rok 1970, kdy Kalevi Holsti publikoval průlomový článek *Koncepce národní role ve studiu zahraniční politiky* (*Holsti, 1970*). Ve svém článku reagoval na situaci v disciplíně mezinárodních vztahů a analýzy zahraniční politiky, kdy autoři ve svých analýzách využívali pojem *role*, aniž by se však příliš obtěžovali s jeho systematickou a promyšlenou konceptualizací, aniž by reflektovali způsob, jak k pojmu *role* přistupují jiné sociálněvědní disciplíny. Holsti se pokouší tyto konceptuální nedostatky napravit a po kratším zamyšlení nad dosavadním využíváním pojmu *role* přichází s definicí *koncepce národní role* (*national role conception*), jež tvoří páteř celé teorie rolí. Holstiho práci je možné chápat jako kritiku tehdy dominantních systémových přístupů, jejichž analýzy, vycházející z bipolárního charakteru tehdejšího mezinárodního systému, dávají příliš zjednodušující pohled na role přijaté jednotlivými aktéry, na zdroje jejich zahraniční politiky a v neposlední řadě i na systém jako takový. V době, kdy disciplíně dominují systémové přístupy, se Holsti snaží alespoň částečně vrátit pozornost zpátky na domácí zdroje zahraniční politiky.

Inspirací pro teorii rolí byly úvahy sociologů a psychologů o „rolích“ člověka ve společnosti (*Hudson, 2005, s. 12*). Teorie rolí pracuje tedy s aktérem jako s *homo politicus*

(Aggestam, 2006), s *homo sociologicus* či s *homo psychologicus* (Kirste – Maull, 1996) spíše než s *homo oeconomicus*. Sociálně-psychologická inspirace je patrná u Holstiho, který odkazuje na kultovní postavu symbolického interakcionismu Georgeho H. Meada (Mead, 1934) a na jeho úvahy o formování lidského „já“ (Holsti, 1970, s. 237).⁴ Vazba na symbolický interakcionismus je ještě silnější u Stephena Walkera (Walker, 1992), přestože je to právě Walker, kdo o pár let dříve koketuje s myšlenkou, že teorie rolí navazuje na Waltzův strukturální realismus a doplňuje ho (Walker, 1987 b).

Teorie rolí jako specifický nástroj pro analýzu zahraniční politiky, který se nechal inspirovat symbolickým interakcionismem, se na scéně objevuje v sedmdesátých letech minulého století ještě před rozmachem konstruktivismu v mezinárodních vztazích. Teprve později inspiruje teorie rolí průkopníky konstruktivismu v mezinárodních vztazích (Wendt, 1999, s. 227) a naopak konstruktivismus zpětně ovlivňuje soudobé aplikace teorie rolí (Aggestam, 1999). K využitelnosti teorie rolí v konstruktivistické analýze zahraniční politiky se vrátím v poslední části tohoto textu, mezitím podrobněji představím pojmy teorie rolí, její metateoretická východiska a klíčové empirické aplikace.

KONCEPTUÁLNÍ RÁMEC TEORIE ROLÍ

Teorie rolí, jak ostatně její název napovídá, se soustřeďuje na zkoumání *rolí*,⁵ které státy hrají v mezinárodním systému. V průběhu historie bylo různými autory do konceptuálního rámce teorie rolí začleněno několik konceptů. Tím nejdůležitějším konceptem je *koncepce národní role* (*national role conception – NRC*), poprvé představená Holstím. Kalevi Holsti definuje *konceptci národní role* jako způsob, jak „*politici na obecné úrovni definují rozhodnutí, závazky, pravidla a jednání vhodné pro jejich stát*, [jak vymezují – poznámka autora] *funkci, pokud vůbec nějaká je, kterou má jejich stát trvale vykonávat v mezinárodním systému nebo v podřazeném regionálním systému. Je to jejich »obraz« vhodného zacílení a funkce jejich státu ve vztahu k a uvnitř vnějšího prostředí*“⁶ (Holsti, 1970, s. 245–246). Tato definice byla bez výraznějších úprav přijata všemi dalšími badateli pracujícími v tradici teorie rolí. Například Ulrich Krotz, o třicet let později, vymezuje *konceptci národní role* jako „*vnitrostátně sdílená stanoviska a povědomí o tom, jaká je správná role a účel toho kterého státu jakožto kolektivu v mezinárodní aréně*“ (Krotz, 2002, s. 6). *Koncepce národní role* je orientována navenek, říká tedy něco i o tom, jak národní elity „*operacionalizují obraz světa*“ (Le Prestre, 1997, s. 5) – jaká je jejich vize mezinárodního systému (mezinárodního či regionálního řádu), v jehož rámci stát realizuje svou roli.

Hlavní funkcí role je poskytnout aktérovi relativně stabilní pocit totožnosti (identity). Bez této identity, bez představy o smyslu a účelu vlastní existence může aktér jen těžko dát řád a smysl vnějšímu prostředí a v konečném důsledku jen těžko zvládá i samotné jednání a chování v širší společnosti. To podle Glenna Chafetze platí jak pro individua, tak i pro státy (Chafetz, 1997). *Koncepce národní role* jsou vnitrostátně sdílenými konstrukcemi a jako takové jsou do určité míry elastické (proměnlivé historicky i s ohledem na širší sociální kontext). Avšak aby plnily svou funkci (dávat smysl jednání), musejí vykazovat i dostatečnou míru stability. Přestože jsou *koncepce národní role* historicky proměnlivými interpretacemi role vlastního státu v mezinárodním společenství, jde o relativně stabilní ideje (Holsti, 1970, s. 254; Chafetz, 1997, s. 664; Krotz, 2002, s. 7). *Koncepce národní role* jsou „*produktem národního socializačního procesu*“ (Hudson – Vore, 1995, s. 219).

Právě jejich (relativní) robustnost v čase spolu s (relativní) vnitřní koherencí z nich činí užitečný nástroj vysvětlení zahraniční politiky. Práce, které využívají pojem *koncepce národní role*, se soustřeďují na zachycení kontinuity v zahraniční politice (Hudson, 2005, s. 16). Takové aplikace teorie rolí ukazují, jak i zdánlivě revoluční změny a protichůdné zahraniční politiky dávají smysl, pohlížíme-li na ně skrze relativně stabilní (vnitrostátní) významové struktury.

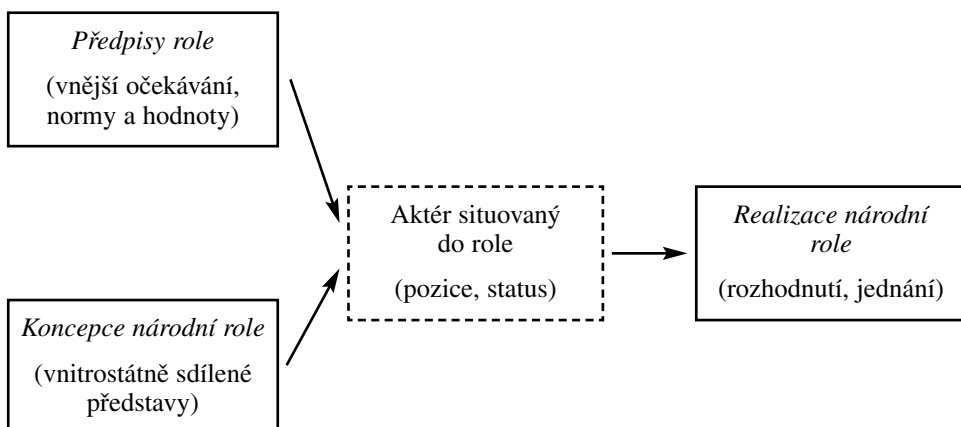
Jak podotýká Glenn Chafetz, „aktéři mají většinou vícero rolí, které se liší ve svém významu a podle situace“ (Chafetz, 1997, s. 664). V podobném duchu i Kalevi Holsti připomíná, že státy běžně realizují několik odlišných rolí v mezinárodním systému a v regionálních subsystémech (Holsti, 1970, s. 277–278). Teorie rolí reflektuje tedy poznatek Jamese Marcha a Johana Olsena, že aktéři realizují širší „repertoár rolí a identit, přičemž každá z nich poskytuje pravidla vhodného chování v situacích, pro něž jsou [tyto role a identity – poznámka autora] relevantní“ (March – Olsen, 2004, s. 4). Zároveň však tato skutečnost nemusí být překážkou snah o „zobecnování uvnitř případu“ – tedy hledání dominantní či zastřešující (hegemonické) vnitrostátně sdílené představy o roli a účelu toho kterého státu vůči obecně pojímanému „vnějšku“ (spíše než ve vztahu ke konkrétním aktérům a situacím).⁷

Kromě konceptu národní role je možné v analytickém a konceptuálním rámci teorie rolí najít ještě několik dalších pojmů. Prvním z nich jsou *předpisy role* (*role prescriptions*).⁸ Tento pojem zavedl již Holsti – *předpisy role* definoval jako „normy a očekávání, které kultury, společnosti, instituce či skupiny přisuzují jednotlivým pozicím“ (Holsti, 1970, s. 239). *Předpisy role* mají tedy svůj zdroj ve vnějším prostředí. Pokud bychom použili soudobou konstruktivistickou terminologii, mohli bychom říci, že *předpisy role* jsou intersubjektivně sdílené normy a očekávání, která tvoří sociální strukturu mezinárodního systému. *Předpisy role* jsou sice od počátku součástí analytického rámce teorie rolí, ale empirické analýzy využívající teorii rolí se zpočátku soustředily pouze na vnitrostátní zdroje zahraničněpolitického jednání (*koncepte národních rolí*) a strukturální faktory byly zanedbávány (Holsti, 1970, s. 239–240, 243). Teprve později dochází k rehabilitaci *předpisů role* (vnějších očekávání), a tím i strukturální dimenze teorie rolí (Walker, 1987 b; Walker – Simon, 1987). „Role jsou determinovány jak vlastními představami aktéra o vhodném chování [koncepte národních rolí – poznámka autora], tak očekáváními, či předpisy role ostatních aktérů.“ (Elgström – Smith, 2006, s. 5.)⁹

Stephen Walker a Sheldon Simon zároveň uvedli na scénu nový strukturální koncept *sada rolí* (*role set*), (Walker – Simon, 1987; viz též Singer – Hudson, 1987). *Sada rolí* je možné definovat jako soubor „významných ostatních aktérů“ (*significant others*) a jejich vzájemných rolí v systému. Jde vlastně o síť vzájemných očekávání, které – jak argumentuje Walker se Simonem – tvoří dynamický a vzájemně propojený systém (Walker – Simon, 1987).¹⁰ Posledním pojmem je *realizace národní role* (*national role performance*), která označuje konkrétní zahraničněpolitická rozhodnutí a jednání, jimiž je role naplňována. Jde o soubor postojů, rozhodnutí, reakcí a závazků ve vztahu k ostatním státům (Holsti, 1970, s. 239–246; viz též Aggestam, 1999).

Konceptualizace strukturálních faktorů, vnějších očekávání a vnějšího uznání (skrze pojmy *předpisy role* a *sada rolí*) zároveň umožnila zachytit dynamiku rolí a jejich proměnu v čase. Jak jsem se již zmínil, analýzy opírající se o vnitrostátně sdílené představy o roli státu ve světě zdůrazňovaly spíše stabilitu rolí, jejich kontinuitu v čase (Krotz, 2002; Beneš, 2009; viz též Hudson, 2005, s. 16; Le Prestre, 1997, s. 6). Naopak analýzy pracující s vnějšími očekáváními jsou schopny zachytit a vysvětlit i proměnu rolí. Například Walker se Simonem tvrdí, že aktéři jsou čas od času vystaveni konfliktu rolí buď v podobě střetu mezi vnitrostátně sdílenými představami (*koncepte národní role*) a vnějšími očekáváními (*předpisy role*), nebo mezi dvěma protichůdnými vnějšími očekáváními (*předpisy role*), (Walker – Simon, 1987). Tito autoři poměrně přesvědčivě argumentují, že struktura sady rolí je výsledkem procesu *umístování rolí*, kdy jednotliví členové (sub)systému přijímají a mění svou roli v reakci na to, jak svůj konflikt rolí řeší jeden z nich. Přijetí nové role některým ze států (sub)systému povede ke změně celé struktury vzájemných očekávání (konkrétní analýza regionu jihovýchodní Asie od Walkera a Simona viz část věnovaná empirickým aplikacím).

Nejdůležitější koncepty teorie rolí je možné shrnout v následujícím schématu na straně 76.

Převzato a upraveno dle: Aggestam, Lisbeth: Role Theory and European Foreign Policy: A Framework of Analysis. In: Elgström, Ole – Smith, Michael (eds.): The European Union's roles in international politics: Concepts and analysis. London: Routledge, 2006, s. 11–29; Holsti, Kalevi J.: National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, Vol. 14 (1970), No. 3, s. 233–309.

METATEORETICKÁ VÝCHODISKA

V této kapitole identifikuji epistemologické (a ontologické) předpoklady teorie rolí a její pozici v rámci metateoretických (epistemologických a ontologických) diskuzí. Dobrým výchozím bodem je kategorizace přístupů k analýze zahraniční politiky z hlediska epistemologie a ontologie od Waltera Carlsnaese (*Carlsnaes, 2002*). Ten rozděluje přístupy k analýze zahraniční politiky do čtyř velkých skupin. Podle jejich epistemologických a ontologických východisek rozlišuje přístupy nabízející strukturální perspektivu, sociálně-institucionální perspektivu, perspektivu z pohledu jednajícího aktéra a přístupy umožňující interpretaci z perspektivy aktéra (viz tabulka Přístupy k analýze zahraniční politiky). Tyto kategorie představují čtyři možné kombinace dvou epistemologických a dvou ontologických pozic – jde o schéma převzaté od Hollise a Smitha (*Hollis – Smith, 1990, s. 5*).

Přístupy k analýze zahraniční politiky

	EPISTEMOLOGIE	
ONTOLOGIE	Vysvětlení (objektivismus)	Interpretace
Holismus	Strukturální perspektiva	Sociálně-institucionální perspektiva
Individualismus	Perspektiva z pohledu jednajícího aktéra	Interpretace z perspektivy aktéra

Pramen: Carlsnaes, Walter: Foreign Policy. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): *Handbook of International Relations*. London: Sage, 2002, s. 336.

Epistemologie: interpretativní povaha teorie rolí

Walter Carlsnaes ve shodě s Hollisem a Smithem rozlišuje vysvětlení a porozumění jako dvě základní epistemologické pozice. Vysvětlující přístup (objektivismus podle Carlsnaese), inspirovaný přírodními vědami, hledá kauzální vztahy v sociální realitě (*Hollis – Smith, 1990; Drulák, 2008*). Naopak interpretativní výzkum se snaží „rekonstruovat subjektivní či sdílené významy, které jednotlivci a skupiny přisuzují realitě“ (*Drulák, 2008*,

s. 19). Cílem je poznat, jakým způsobem si lidé a lidská společnost utvářejí význam reality, a na základě těchto znalostí pochopit jednání jednotlivců a celých kolektivů. Na rozdíl od jiných autorů (*Barša, 2009*) souhlasí Carlsnæs s argumentem Hollise a Smitha, že epistemologickou a ontologickou otázkou je potřeba posuzovat odděleně – tedy že přijetím určité epistemologické pozice výzkumník nepředjímá svou odpověď na ontologické otázky a naopak.

Epistemologická klasifikace teorie rolí je vcelku jednoznačná. Teorie rolí je Carlsnæsem řazena mezi interpretativní individualistické přístupy (kombinace interpretativní epistemologie a individualistické ontologie).¹¹ To znamená, že teorie rolí jako analytický nástroj umožňuje *porozumět* jednání kolektivů skrze jejich individuální elementy (prvky), (*Carlsnæs, 2002, s. 341*). Carlsnæsovo zařazení teorie rolí mezi interpretativní přístupy odpovídá tomu, jak chápou funkci teorie rolí její tvůrci. Tak například podle Stephena Walkera nabízí teorie rolí „zhuštěný popis“ (*thick description*), jehož funkcí není kodifikovat abstraktní pravidelnosti a zevšeobecňovat (srovnáváním) mezi případy, ale zobecňovat uvnitř případů (*Walker, 1987 b, s. 255*).¹² Zjednodušeně řečeno, teorie rolí se hodí na zodpovězení spíše otázek „Jak?“ než otázek „Proč?“. Jak je možné, že došlo k určitému rozhodnutí a zahraničněpolitickému jednání? Jakým způsobem jsou významy přisuzovány sociálním objektům (jaká role je přisuzována státu) a jaké možnosti (alternativy zahraničněpolitického jednání) jsou tímto způsobem umožněny nebo naopak vyloučeny (jako nemyslitelné), (*Doty, 1993, s. 298*)?

Ontologie: evoluce teorie rolí od individualismu ke středové pozici

Jestliže epistemologické ukotvení teorie rolí v interpretativní části spektra není zpochybňováno, pak o poznání složitější situace panuje v otázce ontologie (strukturalismus versus individualismus, aktér versus struktura). Teorie rolí bývá mnohdy považována za individualistický analytický rámec, který soustřeďuje svou pozornost na domácí zdroje zahraniční politiky a opomíjí zdroje strukturální (sociální struktury mezinárodního systému, vnější očekávání a podobně). V této kapitole ukáží, že tato kritika je zčásti neoprávněná. Obecný analytický rámec teorie rolí, jehož základy položil Holsti (*Holsti, 1970*), je z hlediska dichotomie strukturalismus – individualismus neutrální.

Walter Carlsnæs, opírajíce se o Hollise a Smitha (*Hollise – Smith, 1990*), ve své kategorizaci přístupů k analýze zahraniční politiky rozlišuje dvě základní ontologické pozice: holismus a individualismus. Stručně řečeno, holisté věří, že efekty společenských struktur nemohou být redukovány na nezávisle existující aktéry a jejich interakce (*Wendt, 1999, s. 26*). Dynamika společenských systémů má svůj zdroj v evolučních změnách na úrovni sebereprodukujících se struktur (*Guzzini, 1998, s. 197*). Naopak individualismus nechápe sociální struktury jako „ontologicky prvotní“ a považuje všechny fenomény sociálního světa (včetně „strukturálních“ jevů, jako jsou instituce, normy, kultura) za zamýšlené či nezamýšlené důsledky jednání individuálních aktérů.

Walter Carlsnæs řadí teorii rolí mezi interpretativní *individualistické* přístupy. Jinými slovy řečeno, teorie rolí si podle něj klade otázku, jakým způsobem ti, kteří rozhodují o zahraniční politice (státníci, diplomaté a elity obecně), chápou mezinárodní systém a roli jejich vlastního státu v tomto systému. Jde o „bottom-up“ přístup, nabízející porozumění kolektivním rozhodnutím skrze individuální elementy (*Carlsnæs, 2002, s. 341*). Podobně i konstruktivističtí teoretici považují teorii rolí za individualistický přístup k analýze zahraniční politiky. Alexander Wendt, který podobně jako někteří další konstruktivisté využívá argumentů teorie rolí (*Wendt, 1992; Wendt, 1994; Wendt, 1999, s. 227; viz též Kowert, 2001*), dokonce kritizuje Holstiho (*Holsti, 1970*) za příliš velké zdůrazňování domácí politiky a subjektivních interpretací při utváření rolí na úkor působení strukturálních faktorů na konstituaci rolí. Podle jeho názoru nevěnuje Holstiho teorie rolí dostatečnou pozornost mezinárodní sociální struktuře, přestože se zdá, že samotný pojem *role* její existenci předpokládá (*Wendt, 1999, s. 227*). Za příliš velký individualismus kritizuje teorii rolí i Audie

Klotzová: „*Tim, že zkoumá rozhodovací proces pouze skrze individuální motivaci a poznávání, ignoruje shodu ve sdílených normách tvořících základ dominantních idejí a znalostí*“ (Klotz, 1995, s. 32). Jinými slovy řečeno, díky svému zaměření na koncepci národních rolí (spíše než na vnější očekávání) je teorie rolí příliš subjektivní a málo intersubjektivní. Opomíjí skutečnost, že identita (role) států není jen o vnitřním prožitku států (*koncepce národní role*), ale je formována v širším mezinárodním prostředí (vnějšími očekáváními).

Výše zmíněná kritika teorie rolí je zčásti neopodstatněná. Obecný analytický a konceptuální rámec teorie rolí v podobě, jak jej poprvé nastínil Holsti (Holsti, 1970), totiž ve skutečnosti zahrnuje nejen *koncepci národní role* (pojetí sebe sama, vnitrostátně sdílené představy o roli a smyslu existence státu v mezinárodním prostředí), ale i *předpisy role* (*role prescriptions*), které zachycují vliv struktur – vnějších očekávání (Holsti, 1970, s. 239–247). Problém spočívá v tom, že ve své empirické analýze Holsti nepřikládá vnějším očekáváním (širší sociální struktuře) velký význam. Je velmi skeptický vůči významu a vlivu mezinárodních norem a k očekávání ostatních vlád na zahraniční politiku státu a nepředpokládá existenci nějaké mezinárodní „společnosti“. Na rozdíl od anglické školy a později se objevivšího konstruktivismu považuje anarchii a permanentní „stav války“ v mezinárodním systému za důkaz neexistence mezinárodní společnosti, jež by na individuální aktéry působila pomocí vnějších očekávání. Proto se ve své empirické analýze soustřeďuje na vnitrostátně generované (a sdílené) *koncepce národních rolí* (*national role conceptions*) a nikoli na *předpisy role* (*role prescriptions*) – očekávání vnějšího prostředí (kolektivu, společnosti), (Holsti, 1970, s. 243). Holsti a mnozí jeho následovníci (Le Prestre *ed.*, 1997) nepočítají s vlivem strukturálních faktorů (vnějších očekávání a představ) na roli států a na jejich zahraniční politiku a analyzují pouze vnitrostátně sdílené představy a vzorce vymezující roli a funkci státu v mezinárodním prostředí.

Teprve pozdější autoři uznávají vliv strukturálních faktorů. Vnější očekávání jsou začleněna do konceptuálního rámce teorie rolí (viz část věnovaná konceptům teorie rolí), a dokonce se objevují i první strukturalistické empirické aplikace teorie rolí (viz část věnovaná empirickým aplikacím), (Walker, 1987 a; Walker, 1987 b; Walker, 1992; Walker – Simon, 1987; a především Elgström – Smith *eds.*, 2006).¹³ Ole Elgström a Lisbeth Aggestamová, kteří ontologické otázce agent versus struktura věnují velkou pozornost, nakonec přijímají typicky konstruktivistické „strukturacionistické“ řešení tohoto dilematu (Elgström – Smith, 2006; Aggestam, 1999; Aggestam, 2006).

EMPIRICKÉ APLIKACE

V současnosti platí, že teorie rolí a její konceptuální rámec přezívají na okraji zájmu akademické sféry a analytiků zahraniční politiky. Zjednodušeně řečeno, pojem *role* je v mezinárodních vztazích a v analýze zahraniční politiky využíván mnohem méně často než koncepty *zájem* (*preference*) či *identita*. Přes veškerý svůj konceptuální a intelektuální potenciál nezaznamenala teorie rolí větší rozmach a empirických studií využívajících tento analytický rámec nacházíme jen poskrovnu (Wish, 1980; Le Prestre *ed.*, 1997; Shih, 1988; Aggestam, 1999; Chafetz, 1997; Chafetz – Abramson – Grillot, 1997; v současnosti například Elgström – Smith *eds.*, 2006; Morales Hernández, 2006; Krotz, 2002; Grossman, 2005; Adigbuo, 2007).

Je možné se setkat s empirickými aplikacemi, které využívají teoretických východisek konstruktivismu (Morales Hernández, 2006; Kirste – Maull, 1996; Krotz, 2002), ale i s „eklektickými“ analýzami, jež komunikují s klasickým realismem (Holsti, 1970) či s Waltzovým strukturálním realismem (Walker, 1987 b).¹⁴ Z metodologického hlediska je možné se v empirických aplikacích setkat s eklektickým využitím nejen obsahové analýzy, ale i diskurzivní analýzy, rozboru procesu¹⁵ či výpočtového modelování (Hudson, 2005, s. 18).

První významná aplikace teorie rolí je obsažena již v původním Holstiho článku z roku 1970 (Holsti, 1970, s. 256–309). Ve své induktivní analýze pokrývající úctyhodný po-

čet 71 států hledal Holsti odpověď na otázku, jaké národní role na sebe berou státy v tehdejší studenovělečném mezinárodním systému. Pomocí induktivní metody, která se nejvíce blíží dnešní obsahové analýze (Beneš, 2008, s. 98), analyzoval 972 zdrojů (projevů vysoce postavených představitelů zahraniční politiky druhé poloviny šedesátých let minulého století) za účelem identifikace převládajících *konceptů národních rolí*. Výsledky Holstiho analýzy v první řadě poukazují na velkou diverzitu národních rolí, které na sebe skrze své politické představitele berou jednotlivé státy: celkem bylo identifikováno 17 *konceptů národních rolí*. V poměrně široké škále konceptů národních rolí přijatých jednotlivými státy je možné se setkat například s rolí „osvoboditel-bašta revoluce“, „regionální vůdce“, „most“ či „mediátor-integrátor“ (Holsti, 1970, s. 260–273).

Dalším významnějším pokusem o využití teorie rolí k analýze zahraniční politiky je kniha *Role Quests in the Post-Cold War Era*, editovaná Philippem Le Prestrem (*Le Prestre /ed./*, 1997). Sám Le Prestre přiznává, že teorie rolí je opomíjeným konceptuálním rámcem (*Le Prestre*, 1997, s. 4–5; viz též Hyde-Price, 2000, s. 43). Jeden z recenzentů Le Prestrovy publikace nazval svou recenzi pregnančně *Křížová výprava za záchranu konceptu národní role* (Kuzma, 1998).¹⁶ Le Prestrova kniha sice nepřináší žádnou zásadní konceptuální či teoretickou inovaci,¹⁷ jde však o ambiciózní pokus předložit sérii konceptuálně a metodologicky sjednocených empirických analýz. Jejich cílem je zachytit změnu konceptů národních rolí osmi klíčových států po skončení studené války. Metodologie a samotný postup prací v zásadě kopírují Holstiho (*Holsti*, 1970). Podobně jako Holsti používají i autoři Le Prestrova sborníku obsahovou analýzu projevů nejvýznamnějších zahraničněpolitických osobností a přebírají i Holstiho klasifikaci rolí.

Autoři jednotlivých kapitol se snaží konzistentně aplikovat předem definovaný výzkumný rámec v analýzách zahraničních politik Sovětského svazu (Ruska), Spojených států amerických, Japonska, Německa, Francie, Velké Británie, Číny a Kanady. Výsledkem je „heroický pokus“ (Kuzma, 1998) o srovnávací případovou studii zahraničních politik několika zemí a o resuscitaci teorie rolí. Všechny případové studie mají třístupňovou strukturu (*Le Prestre*, 1997). V prvním kroku autoři shrnují národní zahraničněpolitické diskuze po roce 1989 a identifikují *koncepty národních rolí* artikulované mimo oficiální diskurz. Ve druhém kroku provádějí obsahovou analýzu vybraných projevů nejdůležitějších politiků z let 1989–1993. Obsahová analýza zkoumá především obsah rolí dominujících jednotlivým národním diskurzům a proměnu těchto rolí v čase. Ve třetím kroku autoři zkoumají vztah mezi rolí (definice rolí státu v národním diskurzu), identitou (obraz země a jejích hodnot v diskurzu) a statutem (subjektivním vnímáním pozice země).

Empirická analýza Walkera a Simona (*Walker – Simon*, 1987) se liší od jiných analýz v tom, že státy a jejich role nepojímají izolovaně, ale sledují i strukturu vzájemných očekávání a jejich změnu. Tito autoři zkoumají, jak se proměňuje struktura sady rolí zemí jihovýchodní Asie, přičemž za strukturální změny považují posuny v rolích těchto zemí vůči sobě navzájem. Konkrétně země jihovýchodní Asie prožívaly konflikt rolí v podobě vzájemně neslučitelných očekávání ze strany Pekingu a Moskvy. Walker a Simon tvrdí, že způsob, jak se jeden stát regionu (například Vietnam) vyrovná s protichůdnými očekáváními Pekingu a Moskvy, ovlivní síť vzájemných očekávání mezi ostatními státy regionu jihovýchodní Asie.

V současnosti je možné se setkat pouze s několika málo většími výzkumnými projekty používajícími analytický rámec teorie rolí, zbytek tvoří práce relativně izolovaných výzkumníků (především doktorandů). Těmi významnějšími počiny jsou kolektivní publikace *Role Evropské unie v mezinárodní politice: Koncepty a analýza*, editovaná Olem Elgströmem a Michaellem Smithem (*Elgström – Smith /eds./*, 2006). Ambice autorů této publikace (především Elgströma a Aggestamové) směřují trochu jiným směrem, než tomu bylo u Le Prestra a jeho týmu. Le Prestre se snažil oživit teorii rolí tím, že předloží sadu induktivních analýz, které demonstrativně naplní existující konceptuální rámec teorie rolí

empirickým materiálem. Naopak Elgström a jeho kolegové se pouští do hlubších teoretických, metodologických a konceptuálních úvah (viz výše).

V pozdějším období sloužila teorie rolí především badatelům, kteří hledali zdroje zahraniční politiky spíše uvnitř státu a kteří se nespokojili s materialistickými strukturalistickými vysvětleními zahraniční politiky. Teorie rolí byla například využita autory analyzujícími zahraniční politiku Německa (Tewes, 1998; Hyde-Price, 2000). Tito autoři dospívají k závěru, že poválečné Německo přijalo roli *civilní mocnosti* (Kirste – Maull, 1996; Tewes, 2002; Harnisch, 2001). Autoři německé provenience využívají teorii rolí jako analytický nástroj, jenž jim umožní vysvětlit chování aktérů, které není zachytitelné utilitaristickými a racionalistickými teoriemi (Kirste – Maull, 1996, s. 297). *Civilní mocnost* chápou jako jakýsi ideální typ, jako koncepci národní role, která je sdílena německými politickými elitami.

Zbývající empirické aplikace teorie rolí mají povahu více či méně izolovaných individuálních prací (většinou jde o doktorské práce). Mezi ty kvalitnější individuální texty je možné zařadit srovnávací analýzu koncepcí národních rolí Francie a Německa od Ulricha Krotze (Krotz, 2002). Dominantní koncepcí národní role Německa je podle Krotze role „civilní mocnosti“, naopak francouzské elity přisuzují Francii roli „zbytkové světové mocnosti“. Pomocí analýzy politického diskurzu identifikuje klíčové komponenty těchto dvou koncepcí národních rolí a nejdůležitější pojmy, skrze něž jsou tyto role artikulovány. Na závěr Krotz poměrně přesvědčivě ukazuje, že rozdílné koncepce národních rolí Francie a Německa formují francouzské a německé národní zájmy a politiky v bezpečnostní oblasti.

Teorie rolí je využívána i k analýzám zahraniční politiky Ruska (Grossman, 2005; Chafetz, 1997; Thibault – Lévesque, 1997). Například Glenn Chafetz (Chafetz, 1997) zkoumá vnímání mezinárodního řádu ruskou politickou elitou a ze své analýzy vyvozuje závěry pro podobu ruské zahraniční politiky. Teorii rolí využívá ke konceptualizaci vazeb mezi představami elit a zahraniční politikou ruského státu. Zároveň ukazuje souvislost mezi představami ruských elit o mezinárodním řádu a jejich představami o roli, kterou na mezinárodní scéně hraje Rusko (Chafetz, 1997, s. 662). Chafetz postupuje podobně jako Krotz (Krotz, 2002). Nejdříve identifikuje koncepce národních rolí, z nichž posléze vyvozuje implikace pro zahraniční politiku. Na rozdíl od Krotze ale Chafetz nehledá jeden převládající diskurz v dané zemi, ale představuje tři dominantní proudy v ruském uvažování o mezinárodním řádu a o roli Ruska ve světě. V rámci zkoumání koncepcí národních rolí věnuje Chafetz velkou pozornost představám ruských elit o mezinárodním řádu. Dalším autorem, který systematicky a explicitně využívá teorii rolí k analýze zahraniční politiky Ruska, je Michael Grossman (Grossman, 2005). Ten identifikuje koncepce národních rolí pomocí plnohodnotné obsahové analýzy projevů ruských politiků. Explicitně navazuje na předchozí empirické analýzy ruských koncepcí národních rolí od Kaleviho Holstiho (Holsti, 1970) a Jeana-Françoise Thibaulta a Jacquese Lévesquea (Thibault – Lévesque, 1997) a využívá metodologického rámce (obsahová analýza projevů podepřená kvantitativními technikami), rozpracovaného v roce 1997 Le Prestrem (Le Prestre *ed.*, 1997). Grossmanova analýza je diachronická – zachycuje vývoj ruských koncepcí národní role v čase a konfrontuje je se zahraniční politikou Ruska (konkrétně pak s hlasováním Ruska v Radě bezpečnosti OSN). Dospívá k závěru, že v případě Ruska mezi léty 1992–1999 kopíruje zahraničněpolitické chování dynamiku na úrovni koncepcí národní role (Grossman, 2005, s. 349).

Kromě tradiční aplikace teorie rolí v analýze zahraniční politiky národních států je dnes možné se setkat i s inovativním využitím teorie rolí k analýze zahraničněpolitické role Evropské unie jakožto nově se formujícího aktéra mezinárodní politiky (Lerch, 2004; Elgström – Smith *eds.*, 2006).

HLEDÁNÍ KONSTRUKTIVISTICKÉ ANALÝZY ZAHRAIČNÍ POLITIKY

Sekundárním cílem této konzultace je představit teorii rolí jako vhodný konceptuální základ pro *konstruktivistickou* analýzu zahraniční politiky. Formulace *konstruktivistické*

analýzy zahraniční politiky patří v současnosti k nejdiskutovanějším tématům oboru (*Kubálková /ed./, 2001; Rittberger /ed./, 2001; Houghton, 2007*). Pokusy o konstruktivistickou teorii zahraniční politiky se objevují v souvislosti s rozvojem konstruktivistického výzkumného programu v mezinárodních vztazích a v evropské integraci. „*Přestože byl výzkum zahraniční politiky ovlivněn konstruktivistickým myšlením, testovatelná a koherentní [konstruktivistická – poznámka autora] teorie zahraniční politiky doposud chyběla*“ (*Boekle – Rittberger – Wagner, 2001, s. 105*). Budování teoretického a konceptuálního aparátu pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky se totiž potýká s určitými problémy. Některé z těchto problémů, které znesnadňovaly formulaci konstruktivistické zahraniční politiky, nastíním v této kapitole. Zároveň se pokusím dokumentovat, jakým způsobem může teorie rolí pomoci s překonáním těchto problémů a poskytnout konceptuální základnu pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky.

Využití konstruktivismu k analýze zahraniční politiky se obsáhle věnuje kniha, editovaná Vendulkou Kubálkovou (*Kubálková /ed./, 2001*). Úvahy Kubálkové a jejích kolegů o možnostech konstruktivistické zahraniční politiky se odvíjejí od obecné otázky vymezení analýzy zahraniční politiky na straně jedné a disciplínou mezinárodních vztahů (mezinárodní politikou) na straně druhé (*Kubálková, 2001*). Nebudu zde zabíhat do intelektuální historie obou disciplín. Tím nejdůležitějším poznatkem je pro tuto konzultaci zjištění Kubálkové, že rozštěpení mezi analýzou zahraniční politiky a mezinárodní politikou je do značné míry umělé (*viz též Houghton, 2007*) a úzce souvisí s rozparem agent versus struktura. Zatímco analytici zahraniční politiky zavrhuji antropocentrický model státu jako „kvaziosoby“ („černé skříňky“) a soustřeďují se na rozhodovací proces a na jednotlivé osoby, které vládou a jednají ve jménu státu, badatelé pracující v disciplíně mezinárodní vztahy/mezinárodní politika považují státy za „aktéry“ (*Kubálková, 2001, s. 18*). Tento genetický kód byl rodící se disciplíně mezinárodní vztahy definitivně vštípen v roce 1979, kdy vychází Waltzova *Teorie mezinárodní politiky* (*Waltz, 1979*). Mezinárodní vztahy jako disciplína jsou tak definovány nejen antropocentrickým modelem státu (*stát jako osoba – aktér*), ale i (slabším či silnějším) strukturalismem (*stát jako osoba – aktér ukotvený v nějaké širší struktuře*).

Když se na obzoru objevil konstruktivismus, tak se podle Kubálkové zdálo, že se uhnízdí spíše na zahraničněpolitické větvi než na větví mezinárodněpolitické/mezinárodněvztahové. Koneckonců, cíle, témata výzkumu a koncepty analýzy zahraniční politiky mají blízko k pohledu konstruktivismu na sociální realitu. Jak píše Kubálková, „*konstruktivisté tleskali snaze analýzy zahraniční politiky hledat agenta (konkrétního tvůrce zahraniční politiky), kdykoli to bylo možné. Aktivní forma zahraniční politiky vyjádřená termínem tvorba [making – poznámka autora] taktéž rezonuje s důrazem konstruktivistů na proces sociální konstrukce.*“ (*Kubálková, 2001, s. 19*.)

Realita je ovšem trochu odlišná. Konstruktivismus sice tvrdí, že chápe strukturu a agenta jako dvě úzce propojené a vzájemně se konstituující součásti systému a že se nesnaží preferovat ani jednu z nich. Zpochybňuje tak vlastně samotné rozlišení a dělbu práce mezi analýzou zahraniční politiky a mezinárodními vztahy. Jak však upozorňuje Kubálková, nemálo konstruktivistů jde dál směrem ke strukturalismu a poněkud paradoxně preferuje mezinárodní vztahy před analýzou zahraniční politiky (*Kubálková, 2001; viz též Houghton, 2007, s. 34; Morales Hernández, 2006, s. 2*). V této souvislosti se zmiňuje o strukturálně orientovaném konstruktivismu Alexandra Wendta (*Wendt, 1999*) a o konvenčním konstruktivismu Petera Katzensteina (*Jepperson – Wendt – Katzenstein, 1996*), jejichž epistemologické a teoretické argumenty přejímá velká část dnešních konstruktivistů.

Vendulka Kubálková (*Kubálková, 2001*) a Steve Smith (*Smith, 2001*) soustřeďují svou kritiku hlavně na Alexandra Wendta jako na reprezentanta (a původce) odklonu konstruktivismu od analýzy zahraniční politiky směrem k strukturalističtějším mezinárodním vztahům/mezinárodní politice. Podíváme-li se na úvodní pasáže Wendtovy *Sociální teorie mezinárodní politiky* (*Wendt, 1999*), nelze si nevšimnout, jak Wendt opakovaně zdůrazňu-

je, že nedělá teorii zahraniční politiky, ale teorii mezinárodní politiky (Wendt, 1999, s. 11). Stejně vehementně se vůči analýze zahraniční politiky vymezoval o dvacet let dříve Kenneth Waltz (Waltz, 1979). Ostatně Wendt chápe svou *Sociální teorii mezinárodní politiky* (Wendt, 1999) především jako polemiku s Waltzovou *Teorií mezinárodní politiky* (Waltz, 1979) a logicky se proto zaměřuje na témata diskutovaná ve Waltzově díle – na otázky související se strukturou mezinárodního systému (ta má podle Wendta intersubjektivní a nikoli materiální povahu) a s anarchií (podle Wendta neexistuje jedna logika anarchie).

Vendulka Kubálková a Steve Smith kritizují antropomorfický model státu jako osoby (aktéra) a s tím související strukturalismus celé Wendtovy teorie.¹⁸ Například Smith (Smith, 2001) hovoří o tom, že Wendtův konstruktivismus opět (podobně jako politický realismus či neorealismus) chápe státy jako „černé skříňky“, což je v rozporu s tradicí analýzy zahraniční politiky, která se snaží tuto skříňku otvírat a zkoumat proces tvorby zahraniční politiky a aktéry realizující zahraniční politiku státu. Smith kritizuje Wendta za to, že zahraniční politiku považuje za výsledek interakcí mezi předem danými aktéry-státy, jejichž identita se mění pouze skrze interakci mezi nimi.¹⁹ Tato skutečnost podle Smithova názoru znemožňuje reformulaci Wendtova konstruktivismu do podoby teorie zahraniční politiky (Smith, 2001, s. 45–50; srovnej též Braun, 2009).

Podobně jako Kubálková se Smithem si i někteří další autoři všimli, že přes obecné konstruktivistické proklamace o vzájemném utváření struktury a aktéra lze v praxi rozlišit konstruktivismus, který soustřeďuje svou pozornost na úroveň struktury (a státy považuje za předem dané aktéry – „černé skříňky“), a konstruktivismus operující na úrovni vnitrostátní politiky. Například Volker Rittberger rozlišuje tzv. transnacionální a sociální konstruktivismus. Transnacionální konstruktivismus předpokládá, že zahraniční politika je v prvé řadě utvářena strukturou – širším mezinárodním prostředím –, zatímco sociální konstruktivismus zdůrazňuje závislost zahraničněpolitického jednání na normách sdílených uvnitř společnosti (Rittberger /ed./, 2001, s. 115–123). Rittbergerova definice transnacionálního konstruktivismu v zásadě odpovídá tomu, co Kubálková a Smith označují jako strukturálně či normativně orientovaný konstruktivismus Wendta a Katzensteina.

Jak do těchto úvah o agentovi a o struktuře, analýze zahraniční politiky a konstruktivismu zapadá teorie rolí? Teorie rolí představuje užitečnou středovou pozici mezi transnacionálním konstruktivismem a sociálním konstruktivismem.²⁰ Respektive teorie rolí je schopná překonat nedostatky obou těchto krajních pozic a nabídnout analytický a konceptuální rámec pro konstruktivistickou analýzu zahraniční politiky. Teorie rolí se tak zdá jako vhodný kandidát na dlouho hledaný analytický a konceptuální rámec využitelný v konstruktivistické analýze zahraniční politiky.

Za prvé, teorie rolí otvírá „černou skříňku“ domácí politiky a může být oním korektivem Wendtova přemrštěného strukturalismu, po němž volá Smith. Citlivost vůči domácím faktorům představuje korektiv k státostřednému strukturalismu (předpoklad státu jako osoby – aktéra, jehož identita je formována širší sociální strukturou mezinárodního systému) Wendtova konstruktivismu. Je možné souhlasit s Javierem Moralem Hernándezem, který dospěl k závěru, že teorie rolí je vhodným nástrojem ke sblížení konstruktivismu a (tradiční) analýzy zahraniční politiky (Morales Hernández, 2006). Teorie rolí může být korektivem, který posune konstruktivismus blíže k *analýze zahraniční politiky*, kam podle Kubálkové přirozeně patří (Kubálková, 2001).

Za druhé, teorie rolí ve své poslední reinkarnaci sice přináší tradiční důraz na domácí faktory, ovšem doplněný o zpočátku zanedbávanou strukturální dimenzi (Elgström – Smith, 2006; Aggestam, 1999; Aggestam, 2006). Wendtova výtka, že teorie rolí příliš zdůrazňuje domácí politiku na úkor působení strukturálních faktorů na konstituci rolí, míří především vůči Holstimu, který sice na obecné úrovni předestřel model vyvážený z hlediska strukturalismu a individualismu, ale ve své empirické aplikaci teorie rolí odvrhl její strukturalistickou dimenzi (viz výše).

Jak bylo ukázáno, strukturální dimenze teorie rolí postupně získává na významu. Současní autoři teorie rolí nesdílejí Holstiho skepticismus ohledně mezinárodní společnosti a vlivu vnějších očekávání na zahraniční politiku států. Zahrnují strukturální faktory (vnější očekávání konceptualizované skrze pojem *předpisy role*) se vši vážností do konceptuálního rámce teorie rolí. Asi nejlépe je obrat ke strukturalismu patrný u Elgströma a jeho kolegů (*Elgström – Smith /eds./, 2006*), kteří svůj konceptuální rámec vědomě staví na kombinaci individualismu a strukturalismu. Přibližují se tak k syntéze mezi „holismem“ a „individualismem“, po níž volá Carlsnæs (*Carlsnæs, 1992; Carlsnæs, 2002, s. 341–343*)² a o níž se vlastně pokouší i Rittberger (*Rittberger /ed./, 2001*).

Je tedy možné prohlásit, že pozdější podoba teorie rolí Walkera (*Walker, 1992*) a Elgströma a jeho kolegů (*Elgström – Smith, 2006; Aggestam, 2006*) se dokázala na úrovni obecných konceptů a v omezené míře i na úrovni konkrétních empirických aplikací (*Walker – Simon, 1987*) vypořádat s Wendtovou kritikou, že konceptuální rámec teorie rolí ignoruje úroveň struktury systému.

* * *

Na závěr shrnu poznatky týkající se teorie rolí: jejích ontologických a epistemologických východisek, jejího konceptuálního rámce a nakonec její možné využitelnosti v konstruktivistické analýze zahraniční politiky. Teorie rolí ve své současné podobě představuje vhodné kompromisní východisko v diskuzi aktér – struktura a potažmo i mezi analýzou zahraniční politiky a teoriemi mezinárodní politiky/mezinárodních vztahů. Díky svému tradičnímu zájmu o vnitrostátní zdroje zahraniční politiky (*koncepce národní role*) zůstává věrná tradici analýzy zahraniční politiky a nepřistupuje ke státům jako k „černým skříňkám“, a to na rozdíl od strukturalistických teorií mezinárodních vztahů. Jak jsem ukázal v kapitole věnované jejím ontologickým předpokladům, teorie rolí zároveň respektuje význam, který konstruktivistický přístup přikládá struktuře mezinárodního systému (vnějším očekáváním). Konceptuální rámec teorie rolí zahrnuje pojmy, které zachycují možný vliv vnějších očekávání na zahraniční politiku: *předpisy role (role prescriptions) a sada rolí (role set)*. Dá se říci, že na obecné konceptuální úrovni teorie rolí respektuje konstruktivistickou tezi, že „*nositel identity nekontroluje, co [tato identita či role – poznámka autora] v konečném důsledku znamená pro ostatní; intersubjektivní struktura je konečným arbitrem významu*“ (*Hopf, 1998, s. 175*).

Navíc, jak jsem se zmínil v kapitole věnované jejím myšlenkovým a teoretickým východiskům, teorie rolí sdílí s konstruktivismem společné kořeny v symbolickém interakcionismu. I proto se teorie rolí zdá jako vhodný nástroj pro konstruktivistické analýzy zahraniční politiky. Z epistemologického hlediska řadíme konceptuální rámec teorie rolí do tradice interpretativního výzkumu, lze ji tedy doporučit i k analýzám využívajícím poznatků tzv. jazykového obratu v mezinárodních vztazích a v analýze zahraniční politiky.

V této konzultaci jsem diskutoval teorii rolí v souvislosti s obecnými metateoretickými diskuzemi (například aktér versus struktura) a ukázal jsem i její obecná myšlenková a teoretická východiska. Teorie rolí samotná však v první řadě nabízí konceptuální rámec (tedy sadu dobře definovaných pojmů), který lze bezprostředně využít v aplikovaném empirickém výzkumu.

¹ Podle Valerie Hudsonové a Christophera Vorea bylo období bipolarity a studené války doménou strukturalistických teorií mezinárodních vztahů (například neorealismu). Ovšem neschopnost těchto teorií předvídat a vysvětlit konec bipolarity otevřela dveře přístupům a disciplínám orientovaným na analýzu z pohledu aktéra (tedy analýzu zahraniční politiky), (Hudson – Vore, 1995, s. 222).

² Pod pojmem teorie většinou rozumíme vysvětlující model – sadu obecných tvrzení o příčinách či důsledcích jevů a fenoménů (Van Evera, 1997, s. 7).

³ V tomto ohledu se teorie rolí nachází ve stejné pozici jako teorie her. V obou případech může být termín „teorie“ zavádějící. Nejde totiž o teorie v běžném slova smyslu (vysvětlující model nabízející hypotézy o kauzálních vztazích mezi jevy), ale o teoreticky neutrální analytické a konceptuální rámce. Je však třeba poznamenat

- nat, že teorie rolí i teorie her vycházejí z konkrétních epistemologických pozic, a proto nejsou zcela neutrální ve vztahu k teoretickým přístupům.
- 4 Teorie rolí je využívána především v sociologii a v psychologii, s jejím systematickým využitím v analýze zahraniční politiky se setkáme jen zřídka. Teorie rolí v sociálních vědách (za hranicemi analýzy zahraniční politiky) je reprezentována širokou škálou přístupů, počínaje Georgem H. Meadem (Mead, 1934) a jeho symbolickým interakcionismem přes nejrůznější kognitivní, functionalistické až k organizačním a strukturalistickým verzím teorie rolí. Stručný přehled literatury k teorii rolí v sociálních vědách nabízí Steven Campbell (Campbell, 1999; viz též Holsti, 1970, s. 236–241), který se zamýšlí i nad možnostmi využití teorie rolí v analýze zahraniční politiky USA. Nicméně Campbell (Campbell, 1999) se podobně jako například Martin Hollis se Stevem Smithem (Hollis – Smith, 1986) liší od Holstiho a od převládajících aplikací teorie rolí v jednom podstatném aspektu. Campbell (Campbell, 1999) a Hollis se Smithem (Hollis – Smith, 1986) zkoumají role zaujímané jednotlivými osobami (zahraničněpolitickými poradci a těmi, kdo rozhodují). Neanalyzují koncepcce národních rolí – tedy představy, které mají elity o roli státu v mezinárodním prostředí.
 - 5 Výraz role může mít v literatuře více významů – nevždy odpovídají tomu, jak k roli přistupuje teorie rolí (a tato práce). Většinou je pojem role používán bez systematictější definice (což byl mimořádně jeden z motivů pro formulaci teorie rolí /viz Holsti, 1970/). Stručný přehled různých významů pojmu role v literatuře mezinárodních vztahů a analýzy zahraniční politiky nabízí Philippe Le Prestre (Le Prestre, 1997, s. 3–4).
 - 6 „A national role conception includes the policymakers’ own definitions of the general kinds of decisions, commitments, rules and actions suitable to their state, and of the functions, if any, their state should perform on a continuing basis in the international system or in subordinate systems. It is their ‘image’ of the appropriate orientations or functions of their state toward, or in, the external environment.“ (Holsti, 1970, s. 245–246.)
 - 7 Takové „zobecnění uvnitř případu“ má smysl zejména u srovnávacích analýz (Krotz, 2002; Beneš, 2009).
 - 8 V literatuře se lze setkat i s jinými výrazy a pojmy pro vnější očekávání. Například Lisbeth Aggestamová hovoří o očekávaních role (role expectations), (Aggestam, 1999).
 - 9 Způsob, jakým byly strukturální faktory (předpisy rolí – role prescriptions) začleněny do analýzy Oleho Elgströma a jeho kolegů, vychází ze symbolického interakcionismu a odpovídá současným konstruktivistickým argumentům o tom, že role jsou institucionalizovány v sociálních strukturách (Wendt, 1999, s. 227).
 - 10 Pojem sada rolí je někdy používán k označení souboru rolí (různých koncepcí národní role) jednoho státu ve vztahu k širšímu spektru ostatních aktérů (Le Prestre /ed./, 1997).
 - 11 Interpretativní povaha teorie rolí souvisí i s jejími kořeny v symbolickém interakcionismu – viz níže.
 - 12 Srovnej s vymezením jedinečné případové studie (Kořan, 2008, s. 34).
 - 13 Sám Kalevi Holsti dokonce uzavírá svůj vlivný článek optimistickým tvrzením, že „doufá, že studie soustřeďující se na koncepcce národních rolí pomohou vybudovat mosty mezi těmi, kdo pracují na osobní a národní úrovni, a těmi, kdo přijali širší perspektivu mezinárodního systému“ (Holsti, 1970, s. 309).
 - 14 Do všech klíčových textů teorie rolí v analýze zahraniční politiky se nějakým způsobem promítly tehdejší převládající diskuze v disciplíně mezinárodní vztahy. Například Kalevi Holsti na počátku sedmdesátých let minulého století věnuje poměrně velkou pozornost definicím role v textech klasických realistů (především Hanse Morgenthaua) a ostatních teoretiků rovnováhy moci (Holsti, 1970, s. 247–256). Stephen Walker na konci osmdesátých let zase považoval za nezbytné vymezit se vůči (a dokonce navázat svou teorií rolí na) v té době dominantnímu neorealismu (Walker, 1987 b). Do třetice Ole Elgström a jeho spolupracovníci věnují velkou pozornost otázce agent versus struktura (respektive vnitrostátní versus strukturální zdroje rolí) a využívají současných konstruktivistických poznatků (Aggestam, 2006; Elgström – Smith /eds./, 2006).
 - 15 K vymezení diskurzivní analýzy a obsahové analýzy viz Beneš, 2008. O rozboru procesu pak pojednává Michal Kořan (Kořan, 2008).
 - 16 Tento stav přetrvává víceméně až do současnosti. Pojem role je v současné literatuře o mezinárodních vztazích a o zahraniční politice používán poměrně často. Nicméně většina autorů se neobtěžuje koncept role explicitně vymezit a odkazy na teorii rolí (jako na analytický model) je možné v mezinárodních vztazích, v zahraniční politice či v literatuře věnované evropské integraci najít jen velmi zřídka (pokud vůbec). (Elgström – Smith /eds./, 2006).
 - 17 Za jakýsi Le Prestrův pokus o konceptuální inovaci by bylo možné považovat triádu proměnných: identita, status a role (tj. koncepcce národní role). Bohužel konceptualizace a operacionalizace těchto proměnných je mlhavá – není například příliš jasné, jaké jsou vztahy mezi proměnnými a jak se identita a status liší od zavedených konceptů teorie rolí (koncepcce národní role, předpisy rolí), (Kuzma, 1998).
 - 18 Na skutečnost, že Wendtův konstruktivismus je příliš jednostranný a že Alexander Wendt pohlíží na problematiku utváření identity vždy jen ze systémové perspektivy, upozorňuje i Erik Ringmar (Ringmar, 1997). Wendt podle jeho názoru opomíjí analýzu způsobu, jakým státy interpretují struktury mezinárodní politiky (Ringmar, 1997, s. 283).
 - 19 Stejným způsobem chápe Wendtův konstruktivismus i Mats Braun (Braun, 2009). K tomu, aby vůbec mohlo dojít k interakci, je podle Wendta nutná existence států. Přičemž státy sdílejí ve všech dobách a na všech místech určité společné rysy (tzv. personální/korporátní identita) a zájmy, které předcházejí samotné interakci a jsou důsledkem sebeorganizačních, homeostatických struktur, které dělají z aktérů (států) odlišitelné entity (Wendt, 1999, s. 224–225; Braun, 2009).
 - 20 Transnacionální konstruktivismus (transnational constructivism) zdůrazňuje mezinárodní normativní strukturu a role chápe jako výsledek interakcí mezi státy a důsledek jejich vzájemných očekávání. Naopak sociál-

ní konstruktivismus (societal constructivism) zdůrazňuje podle Rittbergera a jeho kolegů normy sdílené uvnitř společnosti (Boekle – Rittberger – Wagner, 2001).

²¹ Walter Carlsnaes si stěžuje, že holismus a individualismus jsou většinou chápány jako vzájemně se vylučující kategorie, což analyticky zahraniční politiky nutí vybírat si mezi „top-down“ a „bottom-up“ přístupem k analýze.

Literatura

- Adigbuo, Richard (2007): Beyond IR Theories: The Case for National Role Conceptions. *Politikon: South African Journal of Political Studies*, Vol. 34 (2007), No. 1, s. 83–97.
- Aggestam, Lisbeth (1999): Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy. ARENA Working Papers, WP 99/08. Oslo: Centre for European Studies University of Oslo, 1999.
- Aggestam, Lisbeth (2006): Role Theory and European Foreign Policy: A Framework of Analysis. In: Elgström, Ole – Smith, Michael (eds.): *The European Union's roles in international politics: Concepts and analysis*. London: Routledge, 2006, s. 11–29.
- Barša, Pavel (2009): Expert, nebo aktér? In: Barša, Pavel (ed.): *Dialog teorií: Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON, 2009.
- Beneš, Vít (2008): Diskurzivní analýza. In: Drulák, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008, s. 92–124.
- Beneš, Vít (2009): Hledání vztahu k Evropské unii: Turecko a Rusko ve světle teorie rolí. Nепublikovaná doktorská dizertační práce. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2009.
- Boekle, Henning – Rittberger, Volker – Wagner, Wolfgang (2001): Constructivist foreign policy theory. In: Rittberger, Volker (ed.): *German Foreign Policy Since Unification: Theories and Case Studies*. Manchester: Manchester University Press, 2001, s. 105–137.
- Braun, Mats (2009): Konstruktivismus. In: Barša, Pavel (ed.): *Dialog teorií: Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: SLON, 2009, s. 124–145.
- Campbell, Steven J. (1999): Role Theory, Foreign Policy Advisors, and U.S. Foreign Policymaking. Příspěvek na International Studies Association 40th Annual Convention, Washington, D.C., February 16–20, 1999.
- Carlsnaes, Walter (1992): The Agency-Structure Problem in Foreign Policy Analysis. *International Studies Quarterly*, Vol. 36 (1992), No. 3, s. 245–270.
- Carlsnaes, Walter (2002): Foreign Policy. In: Carlsnaes, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth A. (eds.): *Handbook of International Relations*. London: Sage, 2002, s. 331–349.
- Doty, Roxanne Lynn (1993): Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of U.S. Counterinsurgency Policy in the Philippines. *International Studies Quarterly*, Vol. 37 (1993), No. 3, s. 297–320.
- Drulák, Petr (2008): Epistemologie, ontologie a operacionalizace. In: Drulák, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008, s. 14–28.
- Drulák, Petr – Braun, Mats (eds., 2010): *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010.
- Elgström, Ole – Smith, Michael (2006): Introduction. In: Elgström, Ole – Smith, Michael (eds.): *The European Union's roles in international politics: Concepts and analysis*. London: Routledge, 2006.
- Elgström, Ole – Smith, Michael (eds., 2006): *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*. London: Routledge, 2006.
- Grossman, Michael (2005): Role Theory and Foreign Policy Change: The Transformation of Russian Foreign Policy in the 1990s. *International Politics*, Vol. 42 (September 2005), No. 3, s. 334–351.
- Guzzini, Stefano (1998): Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold. London: Routledge, 1998.
- Harnisch, Sebastian (2001): Change and Continuity in Post-Unification German Foreign Policy. *German Politics*, Vol. 10 (2001), No. 1, s. 35–60.
- Hollis, Martin – Smith, Steve (1986): Roles and reasons in foreign policy decision making. *British Journal of Political Science*, Vol. 16 (1986), No. 3, s. 269–286.
- Hollis, Martin – Smith, Steve (1990): *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 1990.
- Holsti, Kalevi J. (1970): National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, Vol. 14 (1970), No. 3, s. 233–309.
- Hopf, Ted (1998): The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, Vol. 23 (1998), No. 1, s. 171–200.
- Houghton, David Patrick (2007): Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision Making: Toward a Constructivist Approach. *Foreign Policy Analysis*, Vol. 3 (2007), No. 1, s. 24–45.
- Hudson, Valerie M. (2005): Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations. *Foreign Policy Analysis*, Vol. 1 (2005), No. 1, s. 1–30.
- Hudson, Valerie M. (2007): *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2007.
- Hudson, Valerie M. – Vore, Christopher S. (1995): Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow. *Mershon International Studies Review*, Vol. 39 (1995), No. 2, s. 209–238.
- Hyde-Price, Adrian G. V. (2000): *Germany and European Order: Enlarging NATO and the EU*. Manchester: Manchester University Press, 2000.

- Chafetz, Glenn (1997): *The Struggle for a National Identity in Post-Soviet Russia*. *Political Science Quarterly*, Vol. 111 (1997), No. 4, s. 661–688.
- Chafetz, Glenn – Abramson, Hillel – Grillot, Suzette (1997): *Culture and National Role Conceptions: Belarussian and Ukrainian Compliance with the Nuclear Nonproliferation Regime*. In: Hudson, Valerie M. (ed.): *Culture and Foreign Policy*. Boulder: Westview Press, 1997, s. 169–200.
- Jepperson, Ronald L. – Wendt, Alexander – Katzenstein, Peter J. (1996): *Norms, Identity, and Culture in National Security*. In: Katzenstein, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1996, s. 33–75.
- Kirste, Knut – Maull, Hanns W. (1996): *Zivilmacht und Rollentheorie*. *Zeitschrift für Internationale Beziehungen*, Jahrgang 3 (1996), Nr. 2, s. 283–312.
- Klotz, Audie (1995): *Norms in International Relations: The Struggle Against Apartheid*. Ithaca: Cornell University Press, 1995.
- Kořan, Michal (2008): *Jednopřípadová studie*. In: Drulák, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008, s. 29–61.
- Kořan, Michal – Hrabálek, Martin (eds., 2007): *Česká zahraniční politika: Aktéři, struktura, proces*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2007.
- Kowert, Paul (2001): *Toward a Constructivist Theory of Foreign Policy*. In: Kubáلكová, Vendulka (ed.): *Foreign Policy in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 2001, s. 266–287.
- Kratochvíl, Petr (2009): *Návrat k normativitě: Národní zájem jako teoretická kategorie*. *Politologický časopis, ročník XVI (2009), číslo 1, s. 3–20*.
- Kratochvíl, Petr (2010): *National Interest and its Legitimacy: An Attempt at a New Approach*. In: Drulák, Petr – Braun, Mats (eds.): *The Quest for the National Interest: A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010, s. 21–33.
- Krotz, Ulrich (2002): *National Role Conceptions and Foreign Policies: France and Germany Compared*. Program for the Study of Germany and Europe – Working Paper, Vol. 2 (2002), No. 1.
- Kubáلكová, Vendulka (2001): *Foreign Policy, International Politics, and Constructivism*. In: Kubáلكová, Vendulka (ed.): *Foreign Policy in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 2001, s. 15–37.
- Kubáلكová, Vendulka (ed., 2001): *Foreign Policy in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 2001.
- Kuzma, Lynn M. (1998): *Review: The Crusade to Resurrect the National Role Concept*. *Mershon International Studies Review*, Vol. 42 (1998), No. 1, s. 167–169.
- Le Prestre, Philippe G. (1997): *Author! Author! Defining Foreign Policy Roles after the Cold War*. In: Le Prestre, Philippe G. (ed.): *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1997, s. 3–14.
- Le Prestre, Philippe G. (ed., 1997): *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1997.
- Lerch, Marika (2004): *Menschenrechte und europäische Aussenpolitik: Eine konstruktivistische Analyse*. Wiesbaden: VS-Verlag für Sozialwissenschaften, 2004.
- Malová, Darina – Rybář, Marek – Láštík, Erik – Dobiš, Peter (citováno jako Malová et al., 2008): *Hlavné trendy v skúmaní formovania preferencií členských štátov Európskej únie. Prehľadová štúdia*. Bratislava: Katedra politológie Univerzity Komenského, 2008.
- March, James G. – Olsen, Johan P. (2004): *The logic of appropriateness*. ARENA Working Papers, WP 04/09. Oslo: Centre for European Studies University of Oslo, 2004.
- Mead, George H. (1934): *Mind, Self and Society*. Chicago: University of Chicago Press, 1934.
- Morales Hernández, Javier (2006): *The Influence of Identities on National Interests: The Case of Russia's Security Policy*. *Príspevek na 47th International Studies Association (ISA) Annual Convention, San Diego, California, USA, March 22–25, 2006*.
- Ringmar, Erik (1997): *Alexander Wendt: A Social Scientist Struggling with History*. In: Neumann, Iver B. – Wæver, Ole (eds.): *The Future of International Relations: Masters in the Making*. London: Routledge, 1997, s. 269–289.
- Rittberger, Volker (ed., 2001): *German Foreign Policy Since Unification: Theories and Case Studies*. Manchester: Manchester University Press, 2001.
- Rosenau, James N. (1987): *Roles and Role Scenarios in Foreign Policy*. In: Walker, Stephen G. (ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham: Duke University Press, 1987, s. 44–65.
- Shih, Chih-yu (1988): *National role conception as foreign policy motivation: The psychocultural bases of Chinese diplomacy*. *Political Psychology*, Vol. 9 (1988), No. 4, s. 599–631.
- Schweller, Randall L. (1997): *New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition*. *American Political Science Review*, Vol. 91 (1997), No. 4, s. 927–930.
- Schweller, Randall L. (2004): *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing*. *International Security*, Vol. 29 (2004), No. 2, s. 159–201.
- Singer, Eric G. – Hudson, Valerie M. (1987): *Role Sets and African Foreign Policy Behavior: Testing an External Predisposition Mode*. In: Walker, Stephen G. (ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham: Duke University Press, 1987, s. 199–218.
- Smith, Steve (2001): *Foreign Policy is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory*. In: Kubáلكová, Vendulka (ed.): *Foreign Policy in a Constructed World*. New York: M. E. Sharpe, 2001, s. 38–55.

- Smith, Steve – Hadfield, Amelia – Dunne, Timothy (2008): *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Suchý, Petr (ed., 2001): *Zahraniční politika USA v devadesátých letech dvacátého století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2001.
- Tewes, Henning (1998): *Between Deepening and Widening: Role Conflicts in Germany's Enlargement Policy*. *West European Politics*, Vol. 21 (1998), No. 2, s. 117–124.
- Tewes, Henning (2002): *Germany, Civilian Power and the New Europe: Enlarging NATO and the European Union*. New York: Palgrave, 2002.
- Thibault, Jean-François – Lévesque, Jacques (1997): *The Soviet Union/Russia: Which Past for Which Future?* In: Le Prestre, Philippe G. (ed.): *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1997, s. 15–39.
- Van Evera, Stephen (1997): *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca: Cornell University Press, 1997.
- Walker, Stephen G. (1987 a): *Role Theory and Foreign Policy Analysis: An Evaluation*. In: Walker, Stephen G. (ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham: Duke University Press, 1987, s. 241–259.
- Walker, Stephen G. (1987 b): *Role Theory and the International System: A Postscript to Waltz's Theory of International Politics?* In: Walker, Stephen G. (ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham: Duke University Press, 1987, s. 66–79.
- Walker, Stephen G. (1992): *Symbolic Interactionism and International Politics: Role Theory's Contribution to International Organization*. In: Cottam, Martha L. – Shih, Chih-yu (eds.): *Contending Dramas: A Cognitive Approach to International Organizations*. New York: Praeger, 1992, s. 19–38.
- Walker, Stephen G. (ed., 1987): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham: Duke University Press, 1987.
- Walker, Stephen G. – Simon, Sheldon W. (1987): *Role Sets and Foreign Policy Analysis in Southeast Asia*. In: Walker, Stephen G. (ed.): *Role Theory and Foreign Policy Analysis*. Durham: Duke University Press, 1987, s. 141–159.
- Waltz, Kenneth N. (1979): *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, 1979.
- Wendt, Alexander (1992): *Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics*. *International Organization*, Vol. 46 (1992), No. 2, s. 392–425.
- Wendt, Alexander (1994): *Collective identity formation and the international state*. *American Political Science Review*, Vol. 88 (1994), No. 2, s. 384–396.
- Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- White, Brian (1999): *The European Challenge to Foreign Policy Analysis*. *European Journal of International Relations*, Vol. 5 (1999), No. 1, s. 37–66.
- Wish, Naomi Bailin (1980): *Foreign Policy Makers and Their National Role Conceptions*. *International Studies Quarterly*, Vol. 24 (1980), No. 4, s. 532–554.

Poznámka

Autor by rád poděkoval dvěma anonymním oponentům, Darině Malové, Janu Karlasovi, Petru Drulákovi, Petru Kratochvílovi a dalším kolegům za cenné rady a připomínky. Zodpovědnost za případné chyby a opomenutí leží na něm. Tento článek vznikl v rámci projektu Národního programu výzkumu II „Evropská integrace a zájmy České republiky“ (2D06010) a v rámci výzkumného záměru „Česká republika v mezinárodní politice“ (MZV4854605401).